

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ВИХОВАННЯ ГУМАННИХ ВЗАЄМИН СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ОДНОЛІТКАМИ

Ольга Канарова, Карина Опалатенко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статі теоретично обґрунтовано вплив індивідуального підходу вихователя дошкільного навчального закладу на виховання гуманних взаємин старших дошкільників з однолітками. З'ясовано, що без урахування індивідуальних особливостей посправжньому дієвий процес виховання неможливий, адже будь-який вплив на дитину проходить через внутрішні умови. Визнано, що індивідуальний підхід є базисним психолого-педагогічним принципом, завдяки якому в процесі навчання враховується індивідуальність кожної дитини, її природні, індивідуально-типологічні особливості нервової системи, темперамент.

Анотация:

Канарова Ольга, Опалатенко Карина. Особенности организации индивидуального подхода к воспитанию гуманных взаимоотношений старших дошкольников с ровесниками. В статье теоретически обосновано влияние индивидуального подхода воспитателя детского сада на воспитание гуманных взаимоотношений старших дошкольников со сверстниками. Установлено, что без учета индивидуальных особенностей невозможен по-настоящему действенный процесс воспитания, ведь любое воздействие на ребенка преломляется через внутренние условия. Определено, что индивидуальный подход является базовым психолого-педагогическим принципом, согласно которому во время обучения учитывается индивидуальность каждого ребенка, его природные, индивидуально-типологические особенности нервной системы, темперамент.

Resume:

Kanarova Olga, Opalatenko Karyna. Peculiarities of organization of the individual approach in fostering humane relationships of senior preschoolers with their peers. The article provides the theoretical substantiation of the influence of the individual approach of the kindergarten educator on fostering human relationships between senior preschoolers and their peers. Without taking into account individual characteristics, a truly effective educational process is impossible, because any impact on the child is refracted through internal conditions. Individual approach is considered as the basic psychological and pedagogical principle, according to which in the course of training the individuality of each child, his natural, individual-typological features of the nervous system, temperament are taken into account.

Ключові слова:

індивідуальний підхід; гуманні взаємини; темперамент; виховання; дошкільники.

Ключевые слова:

индивидуальный подход; гуманные отношения; темперамент; дошкольники.

Key words:

individual approach; humane relations; temperament; upbringing; preschoolers.

Постановка проблеми. Людина є вищою цінністю нашого суспільства, тому увага до її виховання, турбота про всебічний розвиток її здібностей, удосконалення особистісних якостей входять до кола проблем сучасного суспільства. Очевидним фактом є наявність індивідуальних відмінностей між людьми, і необхідність індивідуального підходу зумовлена тим, що будь-який вплив на дитину проходить через її індивідуальні особливості, через «внутрішні умови», без урахування яких неможливий посправжньому дієвий процес виховання. Зростання ролі людського чинника в розвитку нашого суспільства порушило питання про індивідуальну роботу як про важливу форму виховання. У своєму дослідженні ми припускаємо, що ефективність процесу виховання в дошкільників гуманних взаємин з однолітками підвищиться, якщо враховувати індивідуально-типологічні особливості дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реформування освіти, пошуки нових демократичних форм і методів навчання та виховання молодого покоління зумовлюють посилення уваги до проблеми індивідуального підходу. С. Гончаренко, Ю. Мальований, С. Максименко та інші вчені розглядають це поняття в рамках гуманітаризації та демократизації освіти. К. Крутії

і В. Кузьменко наголошують на дотриманні балансу між власною активністю дитини та діями дорослих через застосування різних форм організації занять. Психологи Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонтьєв, Г. Люблінська та інші висвітлювали проблему індивідуального підходу у зв'язку з виконанням завдань, спрямованих на цілісне формування особистості. Проблеми індивідуалізації навчання присвячені праці українських учених Г. Беленької, В. Кузьменко, С. Кулачківської, С. Ладивір.

Методами дослідження були обрані: теоретичні (аналіз науково-педагогічної та методичної літератури, систематизація та узагальнення); емпіричні (спостереження за організацією навчального процесу в дошкільному навчальному закладі, бесіди); аналіз результатів діяльності дітей.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування впливу індивідуального підходу вихователя на виховання гуманних взаємин старших дошкільників з однолітками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна освітня політика України спрямована на підтримку демократичних, гуманістичних тенденцій, упровадження яких передбачає особливу увагу до питань індивідуального розвитку кожної дитини.

В «Українському педагогічному словнику» індивідуальний підхід визначається як «педагогічний принцип, завдяки якому досягається педагогічний вплив на кожну дитину, що ґрунтується на знанні її особистісних рис і умов життя» [3, с. 143]. К. Крутій зазначає: «Індивідуальний підхід – базисний психолого-педагогічний принцип, за яким під час навчання враховується індивідуальність кожної дитини як вияв її психофізіологічної організації, тобто визнання своєрідності, унікальності» [4, с. 63].

Сучасні освітні процеси спрямовані на розвиток індивідуальності дитини: у цьому виявляється їх гуманітаризація. Проте гуманістична орієнтація освіти не обмежується простим урахуванням індивідуальних особливостей вихованців. Вона насамперед передбачає «ставлення до дитини як до свідомої та відповідальної особистості, яка має право на власний вибір, самостійну постановку мети, використання незвичних засобів її досягнення, ухвалення неординарних рішень, прояв нестандартності в здійснюваних діях, учинках, поведінці, вироблення індивідуального стилю діяльності та життя» [5, с. 6].

Модернізація освіти в умовах перехідного суспільства передбачає її демократизацію, тобто демократичну організацію самого навчально-виховного процесу, побудову стосунків дитини та педагога на засадах взаємної поваги, визнання права на власну думку, творчу співпрацю. Саме дотримання принципу гуманізації забезпечує збереження та підтримку особливостей індивідуальної культури дитини. Серед умов, які необхідні для реалізації цього принципу, виділяють: безперечне прийняття індивідуальності кожної дитини, її дієва підтримка та розуміння; відмову від примусового залучення дітей до діяльності; надання можливості вибору посиленої та цікавої для дитини діяльності, різноманітних ролей, матеріалів; відмову від жорсткої регламентації життя [5, с. 6].

Гуманні взаємини – це форма міжособистісних відносин, заснованих на принципах гуманності, тобто людяності, людинолюбства; сукупність гармонійних взаємин суб'єкта зі світом, іншими людьми та з самим собою.

Становлення гуманних взаємин в онтогенезі підпорядковане загальнопсихологічній закономірності розвитку вищих форм поведінки. Так, у дошкільному віці гуманні взаємини виявляються в безпосередніх реакціях на чужі негаразди, у молодших школярів – через зовнішнє опосередкування змістом спільної діяльності, а в підлітковому віці відносини внутрішньо опосередковані гуманними смисловими настановами.

Не тільки обґрунтував, а й фактично реалізував у своїй практичній діяльності основні положення індивідуального підходу до дітей видатний педагог А. Макаренко. Розвиток індивідуальності А. Макаренко пов'язував не тільки з особливостями людини, а й з темпераментом, з рисами характеру.

Проблема індивідуального підходу до дітей набула всебічного розвитку в практичному досвіді й у педагогічній спадщині В. Сухомлинського, який підкреслював важливість розвитку індивідуальної своєрідності особистості дитини. Вивчення індивідуальних особливостей дитини В. Сухомлинський радив починати з сім'ї, одночасно підкреслюючи необхідність педагогічної освіти батьків. Він вказував на те, що загальні форми роботи з батьками необхідно поєднувати з індивідуальними, оскільки в кожній сім'ї свій уклад життя, традиції та складні взаємини між її членами.

Для формування особистості мають велике значення особливості вищої нервової діяльності людини: темперамент позначається на активності, працездатності, легкості пристосування до умов, що змінюються, урівноваженості поведінки. В активній діяльності розвиваються психічні процеси, формуються розумові, емоційні й вольові якості особистості, її здібності та характер. Тому проблема індивідуального підходу не може розглядатися поза діяльністю, без урахування ставлення дитини до оточення, до її інтересів.

Індивідуальні особливості формуються й розвиваються за такими ж закономірностями, що й вікові. Вікові особливості розвитку по-різному виявляються в їх індивідуальному формуванні. Це пов'язано з тим, що діти, залежно від природних задатків і умов життя (зв'язок біологічного й соціального), істотно відрізняються один від одного. Саме тому розвиток кожної дитини, своєю чергою, характеризується значними індивідуальними відмінностями й особливостями, які необхідно враховувати в процесі виховання й навчання.

У вихованні дітей дошкільного віку важливо враховувати природні, індивідуально-типологічні особливості нервової системи й темперамент. До індивідуальних відмінностей належать особливості пізнавальних процесів, вияв окремих рис характеру, моральні якості, емоційно-вольові властивості. С. Кулачківська та С. Ладивір визначають такі відмінності за характером ініціативності, самостійності чи схильності до наслідування [6].

До природних індивідуальних особливостей належить тип нервової системи. Властивість нервової системи кожної людини не вкладається в якийсь один «чистий» тип вищої нервової

діяльності. Як правило, індивідуальна психіка відображає змішування типів або виявляється як проміжний тип.

Темперамент як сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини характеризує життя індивіда з погляду його динамічної своєрідності, найяскравіше виявляється в емоційному житті та руховій сфері [3, с. 328].

Сильний, неурівноважений тип нервової системи, що характеризується сильним збудженням і менш сильним гальмуванням, відповідає холеричному темпераменту. Для дитини холеричного темпераменту характерні підвищена збудливість та активність. У такої дитини необхідно зміцнювати процеси гальмування, а активність, що виходить за межі, спрямовувати на корисну й посильну діяльність.

Діти сангвінічного темпераменту діяльні, товариські, легко пристосовуються до змін умов, вони життєрадісні, відразу ж знаходять собі товаришів, цікавляться всіма сторонами життя групи й беруть активну участь у заняттях, іграх.

Діти-флегматики спокійні, терплячі, розпочату справу доводять до завершення, рівно ставляться до оточення. Такі риси, як стриманість, розсудливість, є позитивними, але їх можна сплутати з байдужістю, апатією, безініціативністю, лінню. Потрібно дуже уважно вивчати ці особливості дитини в різних ситуаціях, у різних видах діяльності, не поспішати з власними висновками, перевіряти й зіставляти результати своїх спостережень зі спостереженнями колег і членів сім'ї дитини.

Діти меланхолійного темпераменту нетовариські, замкнуті, дуже вразливі й образливі. Не тільки педагоги, а й медичний персонал, а також сім'я повинні надавати таким дітям особливу увагу, піклуватися про створення умов, що викликають у них якомога більше позитивних емоцій.

Для визначення типу нервової системи С. Кулачківська й С. Ладивір пропонують скористатися такими показниками:

Сила збудження. До неї належать: пізнавальна, розумова активність, схильність до нового, невідомого, складнішого, загостреність процесів сприймання й мислення; уміння долати труднощі, довго підтримувати робочий стан.

Сила гальмування – це здатність до зосередження, протидії стороннім подразникам, уміння швидко переходити від однієї діяльності до іншої, робити перерви в роботі, точно висловлювати думку.

Рухливість нервових процесів виявляється в здатності до переключення з однієї справи на іншу, у швидкості розумових дій, готовності до розумового напруження, здатності діяти в невизначених змінних умовах.

Урівноваженість характеризує рівномірне, планове, відносно легке виконання роботи, спокій [6].

В індивідуальному підході до особистості у виховному процесі варто виходити з загальної оцінки темпераменту, орієнтуючись на його основні характеристики. Умовно можна вважати, що кожна дитина тяжіє до одного зі згаданих вище чотирьох типів темпераменту [7, с. 20].

Педагогам і батькам необхідно вміти визначати тип нервової системи дитини, щоб правильно спрямувати розвиток дитячої особистості, зрозуміти й пояснити ті чи інші нюанси дитячої поведінки, швидко прийти на допомогу, коли треба, запобігти небажаним реакціям.

Темперамент впливає на здатність дитини до навчання. Плануючи роботу з дітьми дошкільного віку, важливо пам'ятати, що деякі форми організації можуть бути корисними для певних типів темпераменту, спонукатимуть їх носіїв до навчання, створюючи чудову мотивацію, але в інших, навпаки, – призведуть до стану надмірної тривожності та фрустрації (напруження), до невротичних реакцій, виснаження, невпевненості в собі та до інших небажаних результатів [4, с. 82].

У процесі індивідуалізації використовують також ідеї нейролінгвістичного програмування (НЛП). На жаль, як зауважує К. Крутій [4], адаптованих методик до роботи з дітьми майже немає. Проте, на думку О. Фунтікової [8, с. 47], знання способів сприймання інформації дітьми дошкільного віку надасть можливість педагогам і батькам з'ясувати основний спосіб пізнання, якому надає перевагу дитина.

Наприклад, за Е. Гобовою [2, с. 18–24], усіх людей за способом пізнання можна поділити на три групи: I група – «Візуали» – люди, для свідомості яких пріоритетне значення має зорова інформація. Провідний спосіб пізнання дитини-«глядача» – через зорові відчуття. II група – «Аудіали» – люди, для свідомості яких суттєве значення має почута інформація. Дитина-«слухач» здебільшого надає перевагу слуховим відчуттям, ніж зоровим і органам дотику. III група – «Кінестетики» – люди, у свідомості яких перевага буде за відчуттям тіла, руху тощо. У дитини-«діяча» пізнання світу йде через предмет, дотик до предметів [2, с. 23].

Сьогодні майже всі педагоги, дослідники, а також і батьки вказують на те, що сучасних дітей характеризують особливі риси, які докорінно відрізняють їх поведінку від типової поведінки дитини-дошкільника, прийнятої в педагогіці. Таких дітей американські дослідники назвали діти-індіго [1, с. 3].

За даними досліджень, для сучасних нестандартних дітей, або дітей-індіго, характерні такі риси:

- гіперактивність (діти весь час перебувають у русі, стояти в черзі чи в строю для них така сама проблема, як і спокійно сидіти на заняттях або під час приготування уроків);

- високий рівень інтелекту, нестандартність мислення (вони часто знаходять найкращий спосіб розв'язання поставленої задачі чи практичної ситуації);

- розвинена інтуїція, загострене відчуття фальшу;

- упевненість у собі, віра у власні можливості (як наслідок – такі діти зовсім не мають страху);

- почуття власної гідності (самоповага для них не просто почуття, а умова нормального розвитку);

- високий рівень самооцінки;

- самостійність;

- емоційна неврівноваженість;

- неприйняття авторитету дорослих, якщо він не підкріплений практичними діями й уважним ставленням дорослого до дитини;

- здобувають знання емпіричним шляхом, погано реагують на пасивне навчання та зубріння (багаторазове повторення) матеріалу.

Г. Беленька [1, с. 6] констатує той факт, що, по суті, у душі кожної людини є колір індіго – колір пізнання й творчості. Різний лише ступінь його насиченості. Отже, сучасні діти потребують індивідуалізованого підходу до кожного з них у процесі навчально-виховної роботи дошкільного навчального закладу, що важко реалізувати в умовах колективного навчання.

У процесі врахування вікових особливостей розвитку дітей педагог багато в чому спирається на узагальнені дані педагогіки та вікової психології. Що ж до індивідуальних відмінностей і особливостей виховання окремих дітей, то йому доводиться покладатися лише на той матеріал, який він одержує під час особистого вивчення вихованців.

Досліджуючи індивідуальні особливості дітей, слід звертати увагу на вивчення їхнього фізичного стану й здоров'я, від яких багато в чому залежить увага на заняттях і загальна працездатність. Потрібно знати, які захворювання раніше перенесла дитина, що важко позначилися на її здоров'ї, хронічні хвороби, стан зору й стан нервової системи. Усе це допоможе правильно дозувати фізичні навантаження, а також позначатиметься на участі в різних спортивно-масових заходах.

Важливо знати особливості пізнавальної діяльності дітей, властивості їх пам'яті,

схильності та інтереси. З урахуванням цих особливостей здійснюється індивідуальний підхід до дітей: більш сильні потребують додаткових занять з тем, щоб інтенсивніше розвивалися їхні інтелектуальні здібності; слабкішим дітям потрібно надавати індивідуальну допомогу, розвивати їхню пам'ять, кмітливість, пізнавальну активність.

Велику увагу необхідно приділяти вивченню почуттєво-емоційної сфери дітей і вчасно виявляти тих, хто відрізняється підвищеною дратівливістю, хворобливо реагує на зауваження, не вміє підтримувати доброзичливих контактів з товаришами.

Не менш суттєвим є знання характеру кожної дитини для того, щоб урахувати його під час організації колективної діяльності, розподілу суспільних доручень і подолання негативних рис і якостей. Вивчення дітей повинно охоплювати також ознайомлення з умовами домашнього життя й виховання, з захопленнями й контактами, які істотно впливають на їх виховання й розвиток.

Зрештою, значну роль відіграє знання педагогами таких важливих питань, як ступінь сприйнятливості педагогічних дій, а також динаміка формування тих або інших особистісних якостей. Отже, тільки глибоке вивчення й знання особливостей розвитку кожної дитини створює умови для успішного використання цих особливостей у процесі навчання й виховання.

Висновки. Індивідуальний підхід, завдяки якому досягається педагогічний вплив на кожну дитину, передбачає знання її особистісних рис і умов життя. Індивідуальні особливості дитини залежать від тих умов, у яких вона виховується в сім'ї, від оточення, а також зумовлюються індивідуально-типологічними особливостями розвитку її нервової системи. Індивідуальний підхід – один з головних принципів педагогіки, що має творчий характер, але в процесі його реалізації педагогові (вихователю) потрібно знати й розуміти дітей; любити дітей; бути здатним до аналізу. Педагог не має забувати, що дитина – це суб'єкт власного розвитку, а дитина завжди повинна відчувати підтримку педагога. Індивідуальний підхід не протиставляється принципу колективності. Індивід є суспільною істотою, тому будь-який прояв його життя, навіть якщо воно й не має безпосередньої форми колективного, є виявом і утвердженням життя суспільного. Індивідуальний підхід вимагає від педагога великого терпіння, уміння розібратися в складних виявах поведінки дитини.

Список використаних джерел

1. Беленька Г. Сучасна дитина і соціум / Г. Беленька // Дошкільне виховання. – 2005. – № 10. – С. 3–6.
2. Гобова Е. С. Понимать детей – дело интересное / Е. С. Гобова. – М. : Араф, 1997. – 149 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Крутій К. Л. Концепція та методичні засади програми «Дитина в дошкільні роки» / К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ЛІПС ЛТД, 2000. – 230 с.
5. Кузьменко В. Індивідуальність в освітньому процесі ДНЗ. Концептуальні принципи та умови їх реалізації / В. У. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 2005. – № 8. – С. 5–7.
6. Кулачківська С. Є. Я – дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку / С. Є. Кулачківська, С. О. Ладивір. – К. : Нора-прінт, 1996. – 141 с.
7. Максименко Л. Пізнання темпераменту дитини – ключ до її виховання / Л. Максименко // Дошкільне виховання. – 1996. – № 9. – С. 20–21.
8. Фунтикова О. А. Познание и активное развитие вашего ребенка / О. А. Фунтикова // Журнал для батьків. – 1998. – № 1. – С. 47–50.

Рецензент: Фунтикова О.О. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

Канарова Ольга Вікторівна

olga_mdpu@ukr.net

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

Опалатенко Карина Олегівна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1895>

Матеріал надійшов до редакції 16. 05. 2017 р.
Прийнято до друку 12. 06. 2017 р.

References

1. Belen'ka, H. (2005). A contemporary child and socium. *Doshkilne vykhovannia*, 10, 3–6. [in Ukrainian]
2. Gובה, Ye. S. (1997). *Understanding children is an interesting thing*. Moscow : Araf. [in Russian]
3. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainian Pedagogical Dictionary*. Kyiv : Lybid'. [in Ukrainian]
4. Krutii, K. L. (2000). *The concept and methodical grounds of the program "A child in preschool age"*. Zaporizhia : LIPS LTD. [in Ukrainian]
5. Kuzmenko, V. (2005). Individuality in the educational process of a children educational institution. Conceptual principles and conditions of their realization. *Doshkilne vykhovannia*, 8, 5–7. [in Ukrainian]
6. Kulachkivs'ka, S. Ye., Ladyvir, S. O. (1996). *I am a preschooler. Age and individual aspects of psychic development*. Kyiv : Nora-print. [in Ukrainian]
7. Maksymenko, L. (1996). Cognition of a child's temperament – the key to his upbringing. *Doshkilne vykhovannia*, 9, 20–21. [in Ukrainian]
8. Funtykova, O. A. (1998). Cognition and active development of your child. *Zhurnal dlia bat'kiv*, 1, 47–50. [in Ukrainian]

Information about the authors:

Kanarova Olha Viktorivna

olga_mdpu@ukr.net

Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

Opalatenko Karyna Olehivna

Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1895>

Received at the editorial office 16. 05. 2017.
Accepted for publishing 12. 06. 2017.